

DOI 10.69085/ntf2025c148

**АРХЕТИПИ НА ЖЕНСТВЕНОСТТА
В „МЕДЕЯ И НЕЙНИТЕ ДЕЦА“ ОТ ЛЮДМИЛА УЛИЦКА**

*Даниела Георгиева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

**ARCHETYPES OF FEMININITY IN “MEDEA AND HER
CHILDREN” BY LUDMILA ULITSKA**

*Daniela Georgieva
St. Kliment Ohridski University of Sofia*

biserovag@uni-sofia.bg

This text aims to comment on the multi-layered image of the main character of the 1996 novel “Medea and Her Children” and the particular manifestations of her feminine instincts. The main focus is on the various visions that the author creates for her characters, making an attempt to prove the dual nature of Medea Mendes' soul, provoked by the encounter with different cultures, characters and life's difficulties described in the work. In the study, Lyudmila Ulitska is perceived as a postmodern artist, which leads to an attempt to explain some of the practices used to construct full-blooded, but quite enigmatic characters.

Key words: postmodern, femininity, motherhood

*Медее не вярваше в случайността, макар животът ѝ да бе пълен с
многозначителни срещи, странни съвпадения и точно напаснати изненади.
(Улицка 2005: 7)*

Към настоящия момент (през 2024 г.) името на Людмила Улицка се свързва с ярко заявена обществена позиция, непринуденост на изказа и липса на всякакви задръжки, що се отнася до основното послание, което трябва да достигне до целевата аудитория. За Улицка е добре да се мисли не само и единствено като за постмодерна авторка, активна създателка на проза в т.нар. „чиклит стил“, а и за обществена фигура с

немалко власт и възможност да повлияе с вижданията си на орбитиращия около нея кръг. Такава е и в творчеството си, и в обществените си прояви – Улицка приема изключително лично всичко, което се случва в настоящето, разглежда миналото от множество страни и без да има претенцията за това, понякога прави достатъчно сполучливи прогнози за бъдещето.

В интервю от 2023 г., публикувано в руския сайт „Радио Свобода“, самата Улицка споделя, че винаги е имала проблем със следването на парадигмите на властта („Опасявам се, че изобщо не съм харесвала властта като такава“¹ – Свобода 2023). За нея вглеждането в корените е присъща творческа практика, а и това я отличава още в самото начало на писателската ѝ кариера. Романът „Медея и нейните деца“ от 1996 г. представлява амалгама от карта на света в Крим, изследване на йерархията в семейство, на което непрекъснато му се налага да оцелява, както и времеви пъзел с много неизвестни, чиито отговори се търсят винаги в думите на тази, която бива възприемана като възплъщение на мъдростта и знанието.

Типично по женски е обострена чувствителността на авторката спрямо нейната героиня, без да се коментира дали и по какъв начин самата Улицка се открива в някои нейни черти. В прозата на авторката историческият фон винаги е жив, защото големите събития няма как да останат просто част от пейзажа – те рефлектират върху персонажите и ги тласкат по заложените от авторката пътища на развитие във и извън текста ѝ. За справка – „Казусът Кукоцки“ от 2000 г. помества действието си между 1936 г. и средата на 60-те години на XX в. Целта на романа е да даде нов прочит на сталинизма посредством обговарянето на феномена на забраната (от 1936 г. и до смъртта на Йосиф Сталин абортът в СССР е забранен) и естествения човешки инстинкт да се съпротивлява на античовешкото. „Медея и нейните деца“ започва с констатация, че „единствената чистокръвна гъркиня“ във времето е преживяла всички масови депортации на кримските татари“ (Улицка 2005: 3), което също само по себе си е доказателство за вече споменатото качество, което Улицка държи героите ѝ да притежават – да се борят и да се адаптират.

Като се отгласнем се от претенцията за джендър изследване, както и от тази за пълен психологически анализ върху всички замесени герои в романа от близо 300 страници, не може да се пропусне феноменът на „бездетната майка“, с който се сблъскват читателите още на

¹ В оригинал: „Но, боюсь, мне не нравится вообще власть как таковая“.

първите страници като уточнение, но не може и да се тръгне от него. В това „произведение за стратегиите на творчество“ (Ковтун 2012: 71) е ясна митологичната връзка още с избора на име на героинята в колективното читателско полезрение. В началото на романа се прави подробно описание на родословието на Медея, която е в ролята на негова пазителка и е почитана като абсолютна владетелка на семейното кралство. Върху нейните плещи се крепи мирът, плахо застанал върху купчина от тайни, а когато с началото на пролетта всичките ѝ родственици започват да я посещават, те носят със себе си и проблемите си. Действително в романа се показва върволица от не особено оригинални всяка за себе си съдби – авторката на романа дори негласно осъжда голяма част от проявленията на характерите на своите герои, както и действията им (доколкото персонажите са представени в негативна светлина), но все пак същите тези съдби се оказват достатъчно ценни за текстовия сюжет.

В първите страници вече има въведена трагедия – авторката отрано запознава читателите си с тежката съдба, която е отредена на героинята ѝ. Въвеждането в нея става чрез действията на самата Медея, и то чрез преразказано и набързо писано от нея писмо² на руски език, в което съдържано съобщава на единствената си близка приятелка за смъртта на своя баща. Светът на героинята съвсем се променя, когато многодетната ѝ майка съвсем неочаквано умира, докато износва четринадесетото си дете. Хармонията отдавна е дала сигнал, че е нарушена и това няма да остане без последици – нероденото дете на Матилда, майката на Медея, е трябвало да се роди през август, а не в средата на октомври, когато са родени всички останали тринадесет рожби. Вероятно тази повратна точка в детската ѝ съдба подсъзнателно кара Медея да се стреми към ревностно спазване на семейните традиции. Смъртта в семейството ѝ сякаш дава началото на всеобхватната и дебнеща отвсякъде смърт по кримските земи около 1918 г.

Оглеждайки се в древногръцката митология, читателят на Улицака може да се окаже с излъгани (донякъде) очаквания спрямо героинята ѝ. Прескачането на нормите е неслучайно наследство в приписаните на *новата* Медея качества, но без негативната конотация, която съпътства вкорененото ѝ своенравие. Не може и да се разгледа всеки мит за Медея поотделно, защото това също ще доведе до противоречия в опита за формулиране на изводи. Затова едно генерализирано обобщение може да побере в себе си следната идея – в светлата си страна древната Медея

² Писмата имат ключова роля в романа, особено предвид езика, на който са написани. Този аспект се разглежда в следващ момент от настоящия текст.

се представя като вълшебница, знахарка, бдящата над другите жена. И за героинята на Улицка това идва естествено:

Не се мотаеше без работа, а береше конски босилек, чубрица, планинска мента, кисел трън, гъби, шипка, не пропускаше да събира сардоникси и многослойни източени планински кристали и старинни тъмни монети, каквито дал Господ из каменистите земи на тази скромна сценична площадка на световната история.

(Улицка 2005: 4)

Без всякакво желание да се навлиза в свръхинтерпретация, която изкривява образа на литературните герои, още в самото начало авторката говори за героинята си като за повелителка на кримските земи. Очевидно е, че Медея познава света около себе си като дланта на ръката си. За нея безделието е кошунство, трудът си възприема като проява на благодарност към земите, запазили семейството ѝ във времето. Разбира се, с името ѝ идва и вроденият ѝ усет за лековитостта на билките и растенията. С билките Медея се отнася както с хората – пази ценните за нея и всячески се опитва да се освободи от вредителите с търпение и предпазливост. Героинята тренира своята наблюдателност към хората, проследявайки дори дребните природни промени:

Тя не само помнеше къде и кога може да набере от нужното растение, но и забелязваше как през десетилетията бавно се променя зеленото одеяние: ментата се спуска край пролетните подмоли на източния склон на планината Киян, киселият трън измира от люта болест, която изяжда долните стъбла, а цикорията, напротив, шества в подземно настъпление и корените ѝ задушават нежните пролетни цветя.

(Улицка 2005: 4)

Не може обаче да се забрави за дуалната душевност на пра-Медията. Тъмната ѝ женска енергия вероятно се оказва по-паметна за опитните и запознати с античната гръцка литература, които свързват името *Медея* с думата *отмъщение*. Независимо дали ще погледнем към изконния мит, където детеубийството е показано като резултат от умопомрачение, или ще се вгледаме в Еврипидовата трагедия, където убийството на Мермер и Фер е тълкувано като акт на отчаяние и пълно безсилие пред прелюбодеянието на Язон, то е факт. В „Медея и нейните деца“ пълно съвпадение на това отмъщение не може да се намери, но пък и човешките драми в съвременната литература рядко са толкова

преекспонирани. Медея на Улицка не е натоварена непременно с подобна свръхчувствителност, но пък има вкоренено чувство за отговорност, което до определена степен е провокирано от непрестанното търсене на хармония. Все пак нотка отмъщение може да се потърси в млчанието на Медея. Когато тя разбира за любовния триъгълник, в който се е озовала на младини, докато съпругът ѝ Самуел е бил жив, героинята действа премерено и хладнокръвно. Сандрочка, нейната по-малка сестра, е показана като значително по-лекомислена – нито успява да завърши гимназия (това се удава само на Медея), нито е особено постоянна в любовните си афери. Именно тази нейна спонтанност я подтиква да наруши реда в съпружеските отношения на Медея. Въпреки нараненото его от изневярата не с кого да е, а със собствената ѝ сестра Александра Медея никога не влиза в конфликт с нея. Възможно е да се мисли за това ѝ действие не само като за проява на самообладание, а като действително отмъщение, защото десетилетия по-късно потенциалната дъщеря на Самуел Ника влиза в подобен любовен триъгълник със сестра си Маша, като той обаче е значително по-безсрамно явен. Още повече – предвид това, че историята на Медея в по-голямата част на романа е показан на части и ретроспективно, може да се каже, че и самият ѝ живот протича по този начин. Оказва се, че вдовишкият ѝ живот е доста по-пълноценен и самата наследничка на рода Синопли (по мъж Мендес – наследство от веселия дентист с „дребни, но явни недостатъци и големи, но дълбоко скрити качества“ – Улицка 2005: 3) няма нищо против да се радва на старините си по начина, по който са се стекли обстоятелствата в живота ѝ:

Вдовството ѝ беше прекрасно, с нищо не падаше по-долу от самото ѝ съпругество. През дългите години — скоро трийсет — от смъртта му самото минало се беше видоизменило и единствената горчива обида, която беше изживяла от мъжа си — колкото и да е странно, след смъртта му, — се разсея, а обликът му в края на краищата доби внушителност и монументалност, каквито приживе изобщо не бяха съществували.

(Улицка 2005: 44)

Вдовицата Медея гледа на живота не през призмата на носталгията, нито през тази на очакванията. Рядко в романа героинята се оказва и изненадана и неподготвена за бурите, които кръжат около семейството ѝ. Дори повратни моменти в романа или пък скандално поведение от страна на нейни родственици не успяват да я изненадат. Героинята

рядко проявява любопитство, а един от малкото такива моменти все пак е насочен към самата нея. В един от епизодите от текста Медея разглежда лицето си като истински изкуствовед, като критик (дори самата авторка я оприличава на творба на Гоя). Героинята в определен момент се изненадва приятно от собствения си вид – сама нарича себе си „хубава старица“ (Улицка 2005: 33) вероятно защото усеща вида си като доказателство за извисената си женска природа. Медея се отличава с особена неприкосновеност – най-явен признак за нейната водаческа функция. Контролирайки емоциите си, тя съумява да потвърди качествата си на самобитна и независима жена, каквато я вижда античната литература:

*Вдовишкият ѝ живот продължаваше вече много повече от
брачния, а отношенията с покойния ѝ мъж бяха все така прекрасни
и дори с годините ставаха все по-съвършени.*

(Улицка 2005: 44)

До голяма степен майчинският инстинкт на Медея е плод на повторяемост, ритуалност, не толкова на дълг или очакване към нея заради старшинството в семейството ѝ. Очакването, което изпитва самата тя, когато настъпват моментите на семейните събирания, дори се оказва в унисон с природата. „Струпванията на родата“ Медея приема като естествен ход на събитията – младите ѝ родственици през топлите месеци сякаш събират извиращата от нея мъдрост, изповядват се пред нея, дори и без това да се случва гласно, за да може животът им да тече спокойно и монотонно по време на замиращите периоди. Кримската земя, на която се установява Медея, с течение на времето започва да кореспондира с настроенията ѝ и сякаш двете майки – майката природа и майката по неволя / майката без деца – се сливат:

Не ѝ тежаха сезонните струпвания на родата, както не ѝ тежеше и есенно-зимната самота. Първите племенници идваха обикновено в края на април, когато след февруарските дъждове и мартенските ветрове се пръкваше изпод земята кримската пролет с лилавия цъфтеж на глициниите³, розовите тамариски и китайската жълтуга.

(Улицка 2005: 6)

³ В източноазиатските култури битува схващането, че глициниите са символ на гостоприемство.

Въпреки опитите героинята Медея да бъде поставена на пиедестал, има една черта у нея, която категорично противоречи с всякаво потенциално нейно идеализиране – нейната конкурентност. В общуването си с другите тя задължително трябва да усеща превъзходство, но задължително – другите също трябва да го долавят. Не се различава с нищо и приятелството ѝ с Елена Степанян – нейна съученичка, а по-късно и съпруга на брат ѝ. Донякъде двете имат повече общи черти, отколкото разлики, единствено социалният фактор заплашва да доведе приятелството им до пропаст още в началото на запознанството им, но това така и не се случва. Състезателният елемент в отношенията им започва отрано: Елена и Медея се надпреварват в училище. Всяка има качества, които другата желае и които ѝ липсват. В този смисъл може да се мисли за Елена в много по-голяма степен като за сродна душа на Медея, отколкото е собственият ѝ съпруг. На Елена съдбата е направила подаръци, които на Медея са ѝ спестени – доброто домашно възпитание и училищна подготовка са резултат от по-солидното семейно положение, но постиженията на трудолюбивата Медея могат да се съизмерят преспокойно с тези на най-близката ѝ приятелка – просто тя плаща по-висока цена за тях. При първото описание на Елена става ясно, че тя се възхищава на „Медеиното безстрашие, самостоятелност и особена женска сръчност“ (Улицка 2005: 22), които гъркинята наследява от майка си. Може би най-голямото предимство, което Медея има пред своята приятелка, е присъствието на силна, но все пак грижовна женска фигура в живота ѝ.

Интересен детайл е тяхната лична кореспонденция. Епистоларният момент в романа представя приятелството между Медея Мендес и Елена Степанян по интересен начин, защото двете си комуникират изключително на френски език. От една страна, той позволява на двете жени да продължат да се сравняват – и едната, и другата подхождат с изключително внимание към писането и почти ритуализират това време. То е лично и неприкосновено, въпреки че в няколкото писма не присъства нещо твърде по-различно от битовите делнични теми. Ако се тръгне в друга посока на мислене по отношение на избора на език на въпросните писма, може да се докаже известната им претенциозност – в крайна сметка през XIX в. в Русия благородниците разговарят помежду си точно на този език, за да може, от една страна, слугите да не ги разбират, а от друга, да се придаде по-сериозна стойност на тези писма, подобно на документи и споразумения (Вестфалският мир определя френския език за международен език на политиката). И все пак на първо място между двете жени има дълбоко и искрено приятелство,

уважение и припознаване в другата, затова личните, понякога дори граничещи с философски разсъждения излизат на преден план. Динамиката между двете става ясна още с първите редове помежду им, които читателят на Людмила Улицка може да види. Елена очаква съветите на приятелката си, която, макар и черногледа, не се бои да заяви мирогледа си пред нея, очаквайки негласно да го приеме:

А, и в миналото писмо забравих да те питам върши ли ти работа слуховият апарат. Макар, да си призная, лично аз смятам, че повечето, което се говори наоколо, не заслужава да се чуе, така че нищо не губиш. Целувам те. Медея.

(Улицка 2005: 11)

При едно евентуално отделяне от централния образ на семейната покровителка Медея женската природа в романа на Людмила Улицка може да се тълкува и като изключително хаотична и изпепеляваща с болезнената си ранимост или презрителност. Извън образа на Медея сякаш всички останали *героини* са прекомерно крайни и съвършено различни от *майката Медея*. Подобен момент може да се открие в едно друго съперничество между две от „дъщерите“ – ранната внучка Маша и късната племенница Ника (чийто проблемен произход вече беше засегнат по-рано в текста) също се озовават в трудно разрешим любовен триъгълник със самонадеяния Валерий Бутонов. Връзката между Ника и Маша има всички предпоставки да бъде неразрушима, защото малко по-младата Маша в определен момент след смъртта на родителите си попада под опеката на своята не особено разумна пралеля. Логично е между двете жени да има различия – Ника е дръзка, оприличена е на ловец в любовните си взаимоотношения, докато Маша неволно (или умишлено) се оказва в позицията на жертва, която сякаш няма нищо против да се самонаказва по всякакви начини, за да изкупи вината за смъртта на родителите си, която ѝ е вменена от собствената ѝ баба – Вера Ивановна. Има обаче една сериозна разлика между този любовен триъгълник и любовния триъгълник, в който попада самата Медея Синопли – Медея разбира за него чак след смъртта на съпруга си и това сякаш не оказва влияние върху нея, докато нито Бутонов, нито Ника се тревожат особено, че любовните им отношения ще достигнат до Маша, въпреки нейната мъчителна уязвимост. Всичко това води до заключението, че в романа се търси известна повтораемост на събитията, защото това е и в унисон с естествените закони на природата, но все пак творбата разчита на изненадващите човешки реакции, провокирани от тласъците на емоциите на героите.

Трудно може да се обхване цялата женственост, която блика от романа „Медя и нейните деца“, като това заключение не е задължително да има общо с факта, че творбата излиза изпод перото на авторка, а не на автор. Разбира се, почеркът има своята тежест, но изначалният замисъл на произведението предполага дълбока женска природа и актуализиране на познати от Античността сюжети, които обаче се видоизменят според актуалното време за героите на Людмила Улицка. Най-логично е да се разглежда майчинската природа в „Медя и нейните деца“, но за един анализ това може да се окаже недостатъчно, защото женствеността се допълва, но за нея действителното майчинство не е задължително. Медя Синопли отглежда и се оглежда в поколението на своите предци и чрез полученото и предаваното знание създава хармония и сигурност около и за себе си.

ЛИТЕРАТУРА

- Ковтун 2012:** Ковтун, Н. Интертекстуальная игра в романе Л. Улицкой „Медя и ее дети“. [Kovtun, N. Intertekstual'naya igra v romane L. Ulitskoy „Medeya i ee deti“.] // *Respectus Philologicus*, 22 (27), 2012, 70 – 86. <<https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/15338/14306>> (7.11.2024).
- Свобода 2023:** Улицкая, Л.: „Мы платим за наши действия и бездействие“. [Ulitska, L.: „My platim za nashi deystviya i bezdeystvie“.] // *Радио Свобода*, 15.02.2023.
- Улицка 2005:** Улицка, Л. *Медя и нейните деца*. [Ulitska, L. *Medeya i neynite detsa*.] Прев.: София Бранц. София: Колибри, 2005. <<https://www.svoboda.org/a/lyudmila-ulitskaya-my-platim-za-nashi-deystviya-i-bezdeystvie-/32269828.html>> (10.02.2025).